

Vapauden maku

ULLA VIERTOLA

Vielä 1900-luvun puolen välin paikkeilla elämä suomalaisessa maalaistalossa jakaantui toimintaan ja lepoon. Lähes kaikki toiminta oli elossapysymisen kannalta tärkeää, riippumatta siitä kutsuttaisiinko jotakin sen aikaista tekemisen lajia nykypäivänä työksi vai vapaa-ajan harrastukseksi. Työn erotti vapaa-ajasta työhön liittyvä vaihtoehdottomuus, pakottava tarve pikemminkin kuin itse toiminnan laatu. Kun valmista ruokaa ei ollut saatavilla, ruuanlaitto oli työtä eikä mitään lifestyle-puuhastelua. Vanhassa maalaisyhteiskunnassa työn vastakohta ei ollut vapaa-aika, vaan lepo. Lepäminen kävi päinsä sunnuntaisin, jolloin työnteko ei ollut sallittua. Suurina juhlapäivinä uskonnon määräämä toimintakielto ulotettiin jopa lasten leikkeihin. Kun sunnuntaina ei saanut tehdä juuri mitään, tätä pakollista vapaa-aikaa vietettiin leppoisaasti nukkumalla päiväunia.

Mirja Liikkasen toimittama teos suomalaisten vapaa-ajasta, sen arjen iloista ja valinnoista, keskittyy maalaistalon sunnuntaipäiväunien sijasta vapaa-ajan käytön nykyaikaisempiin puoliin. Teoksen artikkeleissa yhdeksän kirjoittajaa tutkii ja tunnusleele vapaa-aikaa yksilön henkilökohtaisen merkityksenannon ja elämyksellisyyden näkökulmasta. Nyky-yhteiskunnassa yksilön omilla valinnoilla on merkittävä asema, ja nämä valinnat vaikuttavat sekä talouteen että ihmisten välisiin sosiaalisiin suhteisiin. Teoksessa pääasiallisena tutkimusaineistona on käytetty Tilastokeskuksen vapaa-aika-

tutkimuksia vuosilta 1981, 1991 ja 2002. Tilastojen pohjalta suomalaista vapaa-aikaa lähestytään useammasta eri suunnasta. Tuula Melkas ja Riitta Jallinoja tutkivat suomalaisten yksityiselämässä toteutuvaa sosiaalisuutta ja perheen asemaa vapaa-ajan käytännöissä. Helena Helve tarkastelee nuorten vapaa-ajan käyttöön liittyviä arvoja ja asenteita. Riitta Hanifi ja Pertti Alasuutari tutkivat musiikin harrastajia, ja Juha Kytömäki vertailee television katsojien mielihelmiä vuosina 1991 ja 2002. Katarina Eskolan aiheena on kirjallisuus, suomalaisten lukijoiden mieltymykset ja erityisesti Väinö Linnan asema lukijoiden kestoosuikkina. Päivi Timonen on valinnut aiheeseen suomalaisten luontoharrastukset, kävelyretket, puutarhahoidon ja mökkeilyn.

Eri artikkeleille jossain määrin yhteisiä tutkimuskohteita ovat yhteiskuntaluokat ja luokkiin liittyvät makuhierarkiat. Alasuutarin sanoin, ainakin musiikin parissa ollaan matkalla snobismista kaikkiruokaisuuteen, kun eliitin maku ei enää merkittävästi eroa esimerkiksi keskiluokan makutottumuksista. Kaikkiruokaisuuden lisäksi teoksen toinen erityinen sana on keskihakuisuus. Se löytyy Mirja Liikkasen suomalaisen makukulttuurin erityispiirteistä käsittelevästä mielenkiintoisesta artikkelista. Liikkasen mukaan valtaosa suomalaisista kokee kuuluvansa keskiluokkaan. Keskihakuisuuden voi tulkita merkitsevän perinteistä suomalaisuutta, turvallisuutta ja tavallisuutta myös vapaa-ajan harrastuksissa. Keskihakuisuus

Suomalainen vapaa-aika.
Arjen ilot ja valinnat
Mirja Liikkasen (toim.)
Gaudeamus 2009

näky myös tämän teoksen aihevalinnoissa, sillä tutkimus pysyttelee hyvin tutuissa vapaa-ajanvietto tavoissa. Musiikki, televisio, kirjallisuus ja luontoharrastukset eivät ilmeisesti ole vielä saaneet rinnalleen mitään merkittävämpiä uusia ajankäyttötapoja. Musiikilla on korostunut asema teoksessa, mutta urheilu vapaa-ajan harrastuksena on jäänyt vähälle huomiolle. Kertookohan tämä jotakin juuri näiden tutkijoiden tai yleensä akateemisten ihmisten omista vapaa-ajanviettotapaumuksista?

Suomalaisessa kulttuurissa työnteko käsitetään vahvasti samaksi asiaksi kuin olemassaolo yleensä. Mirja Liikkasen sanoin, vapaa-aikaa on ollut mahdotonta erottaa työn käsitteestä. Vapaa-aika on nähty ainoastaan työtä palvelevana. Kun jonkinlainen huollossa tai varikolla poikkeaminen, se virkistää ja uusintaa työvoimaa varsinaiseen olemiseen eli työhön. Liikkasen mukaan vapaa-aika ei kuitenkaan ole enää pelkästään ajallinen vaan enenevässä määrin laadullinen elementti, johon yksilö voi vaikuttaa omilla valinnoillaan. Kun vapaa-aika irrotetaan työn palveluksesta ja sitä ryhdytään käsittelemään yksilön omiana aikana, omien tarpeiden ja taipumusten toteuttamisen areenana, käsitteen laajeneminen tuottaa loputtomia variaatioita. Elämyksellinen ja henkilöko-

taisesti merkityksellinen vapaa-aika on toiselle television vieressä torkkumista, toiselle taas osallistumista johonkin yleishyödylliseen toimintaan kodin ulkopuolella. Toisaalta ajatus vapaudesta ja yksilön omien tarpeiden ensisijaisuudesta vaikuttaa vain harvojen ihmisten osaksi koitulta ideaalilta. Kun keski-ikäinen nainen joutuu jakamaan vapaa-aikansa puolison tarpeiden, pienten lastenlasten hoidon sekä omien tai puolison vanhempien hoivaamisen välillä, puhe henkilökohtaisista valinnoista tai yksilön omista tarpeista vaikuttaa idealistiselta liioittelulta. Vapaa-ajan olemus on kuitenkin yhtä subjektiivinen kokemus kuin eläminen yleensä: sivustakatsojan on vaikea ymmärtää, milloin jokin toiminta on yksilölle itselleen elämyksellistä ja henkilökohtaisesti merkittävää, milloin taas ympäristön tuottaman moraalisen pakon sanelemaa. Olisi liian yksinkertaistettua väittää, että vapaa-ajan valintojen vapaus on vain heillä, joilla muutenkin on varaa tehdä valintoja. Toinen asenneherkkä kysymys on vapaa-ajan käytön arvottaminen yleensä: kumpi vapaa-ajan viettämisen tapa on hyväksyttävämpi, nukkuminen vai jokin korkeakulttuurinen harrastus?

Kulttuuri-ilmiöiden jakaminen korkeampiin ja matalampiin asteisiin muistuttaa uskonnollista jakoa pyhään ja profaa-

niin. Jokin asia tai esine on pyhä silloin kun se on yleisesti ihailtu ja palvottu, mutta kuitenkin valtaosalle tavoittamattomissa. Yhteiskuntaluokka vapaa-ajan valintoihin vaikuttavana tekijänä on teoksessa esillä, ja suomalaisista vapaa-aikaa tarkastellaan esimerkiksi Pierre Bourdieun makuhierarkian perustalta. Jossain määrin eliitin valtaa pönkittänyt korkeakulttuurinen maku näyttää menettäneen asemiaan kaikkiruokaisuuden tuottamalle laajemmalle tiedolliselle pääomalle. Toisaalta jotkut kulttuurin alueet ovat säilyttäneet ylemmän asemansa hierarkiassa. Mietittäväksi jää, johtuuko tämä siitä, että ne ovat jo merkitykseltään ohentuneita reliikkejä, joita suojellaan kuin museoesineitä. Luokkarajojen ja luokan merkityksen hapertuessa luokkatietoisuuteen liittynyt muuttii pakottaminen on kuitenkin menettänyt voimaansa, jolloin yksilön omat valinnat ja mieltymykset muuttavat luokalle ominaisena pidettyä makua.

Yhteiskuntaluokan lisäksi vapaa-ajan valintoihin vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa ikä ja sukupuoli. Tutkimustulokset tukevat arjen kokemuksiensa perusteella syntyneitä käsityksiä eroista naisten ja miesten vapaa-ajan käyttöön liittyvissä valinnoissa. On pidettävä mielessä, etteivät kaikki valinnat ole pohjimmiltaan vapaaehtoisia, ja et-

tä valintojen taustalla vaikuttavat rakenteelliset ja kulttuuriset olosuhteet. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että kirjojen ja lehtien lukeminen on sopiva vapaa-ajan harrastus naisille, sillä lukemista on mahdollista harrastaa kodin seinien sisäpuolella. Myös konserttitalit ja teatterit ovat turvallisia, hyvämaineisia sisätiloja, joissa liikkuminen ei altista naista fyysiselle uhalle tai ympäristön moraalille tuomiolle.

Entä sitten kun ihmisellä ei ole enää muuta kuin vapaa-aikaa – loppuuko vapaa-aika eläkkeellä, kun työ ei ole enää antamassa sille merkitystä? Päivi Timosen tutkimus suomalaisten luontoharrastuksista kertoo rivinsä välissä tarinan työuransa päättäneistä ihmisistä, joilla on agraariaikaisia lapsuudenmuistoja. Työnteon ja säästäväisyyden ansiosta heidän taloutensa on kunnossa, on auto, kesämökki ja puutarha. Palataan maalle, sinne mistä tämä tekstikin aloitettiin. Ei sinne mennä toisten palveltaviksi, loikoilemaan ja seurustelemaan kuin ruotsalaiset. Se on oikeaa elämää, kun mökillä hakataan halkoja, kannetaan vettä ämpärillä kaivosta, käännetään maata ja kaivetaan perunoita kuokalla. Ja sunnuntaisin saa hyvällä omallatunnolla nukkua päivänunia.